

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY CHRZYPSKO WIELKIE NA LATA 2008 – 2011

I. SPIS POJĘĆ

Ilekczo w niniejszym programie jest mowa o :

- 1) programie – rozumie się przez to „Gminny Program opieki nad zabytkami Gminy Chrzypsko Wielkie na lata 2008-2011”
- 2) konserwatorze zabytków – rozumie się przez to Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu
- 3) rejestrze zabytków – rozumie się przez to rejestr zabytków prowadzony przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu.

II. UWARUNKOWANIA PRAWNE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek opieki nad zabytkami nakładają na samorzady dwie ustawy:

- Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym w art. 7 pomiędzy zadaniami własnymi gmin wymienia m.in. sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na organy samorządowe obowiązek:

- uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami się przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.
- prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków.
- przekazywania wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w terminie nie dłuższym niż 3 dni przyjęte zawiadomienie o odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem lub zabytkiem archeologicznym
- sporządzania na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami

III. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

1. Strategia rozwoju województwa Wielkopolskiego

„Strategia rozwoju województwa Wielkopolskiego do roku 2020” dokument opracowany przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego a przyjęty przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego dnia 19.12.2005 r. – bardzo ogólnikowo traktuje kwestie ochrony dziedzictwa kulturowego i ochronę dóbr kultury.

„Strategia” formułuje Cel strategiczny nr 1 – „Dostosowanie przestrzeni do wyzwań XXI wieku”

Cel ten osiągnąć będzie przez realizację 8 celów operacyjnych.

Jednym z nich jest cel operacyjny 1.3. „Wzrost znaczenia i zachowanie dziedzictwa kulturowego”

„Dziedzictwo kulturowe w rozwoju Wielkopolski pełni kilka funkcji. Jest ono czynnikiem integracji społecznej, stanowi instrument promocji regionu oraz przyczynia się do rozwoju gospodarczego, gdyż może być bazą dla turystyki i usług kulturalnych. Szczególnie ważnym elementem tego dziedzictwa jest wielkopolska kultura przedsiębiorczości”.

2. Plan Zagospodarowania Województwa Wielkopolskiego (P.Z.W.W.)

Na terenie gminy Chrzypsko Wielkie nie znajdują się obiekty i zasoby wyróżniające się na tle województwa lub posiadające najwyższe znaczenie w regionie (ponadregionalne).

Gmina nie znajduje się na obszarze wyznaczonym do objęcia wyższymi formami ochrony np. jako parki kultury.

P.Z.W.W. określa zasady w zakresie :

- kształtowania obszarów wiejskich:

ochrona charakterystycznych układów ruralistycznych oraz zespołów sakralnych, pałacowo-parkowych, folwarków, ochrona zabytkowych budynków mieszkalnych, gospodarskich, wiatraków, remiz, szkół, kuźni, młynów, gorzelni i innych elementów specyficznych dla architektury wiejskiej np. kapliczki, krzyże.

-ochrony dóbr kultury:

podstawową zasadą pozwalającą na zachowanie dóbr kultury dla przyszłych pokoleń jest bezwzględne przestrzeganie obowiązującego prawa w tym zakresie, ujętego w ustawie o ochronie dóbr kultury. Drugim aktem prawnym stanowiącym o ochronie dóbr kultury znajdujących się w zbiorach muzealnych jest ustawa o muzeach.

Ochrona krajobrazu kulturowego może być realizowana poprzez właściwe zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz w Studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, przy wykorzystaniu wytycznych jakie w tym zakresie zostały zapisane w programach Ministra Kultury i Sztuki.

3. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Chrzypsko Wielkie(Studium)

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Chrzypsko Wielkie uchwalone zostało Uchwałą Rady Gminy Chrzypsko Wielkie nr XVII/102/2004 z dnia 6 kwietnia 2004 r.

Gmina Chrzypsko Wielkie historycznie należy do Wielkopolski. Przeszłość kulturową dostrzegana na co dzień odzwierciedlają liczne obiekty zabytkowe. Spełniają one obecnie często inne funkcje, ale istniejąc świadczą o przeszłości tej ziemi. Dziedzictwo kulturowe nakłada obowiązek utrzymania i rewaloryzacji obiektów zabytkowych i ich zespołów oraz ogranicza swobodę ingerencji w zakresie przebudowy bądź zmiany ich funkcji, a także lokalizacji nowych obiektów zakłócających krajobraz kulturowy w strefach ochrony konserwatorskiej. Ochrona dziedzictwa kulturowego stwarza ograniczenia dla:

- właścicieli nieruchomości - w zakresie przebudowy obiektów oraz zmiany ich funkcji,
- działalności podmiotów gospodarczych, w szczególności w odniesieniu do ich wpływu na wartości kulturowe obiektów,
- kształtowania układów przestrzennych, struktury funkcjonalno – przestrzennej.

Ze względu na jakość funkcji pełnionych przez obiekty zabytkowe i ich zespoły oraz z uwagi na potrzeby i możliwości przekształcania lub uzupełniania tych funkcji, można podzielić je na 3 grupy:

- obiekty i zespoły pełniące swoje funkcje w sposób zadawalający,
- obiekty i zespoły pełniące swoje funkcje pierwotne, lecz wymagające modernizacji celem podniesienia ich standardu,
- obiekty i zespoły, które wymagają, lub stwarzają możliwość zmiany funkcji, tzn. adaptacji do współczesnych potrzeb.

Przedmiot zainteresowania w zakresie polityki rozwoju gminy stanowią winny obiekty i zespoły należące do grupy drugiej i trzeciej - przede wszystkim ta ich część, która stanowi własność komunalną.

W obowiązującym „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy” określono kierunki ochrony i kształtowania środowiska kulturowego i krajobrazu.

Wśród elementów kulturowych kształujących krajobraz wymieniono: charakter układów osadniczych, zabytkowe układy urbanistyczne, elementy i obiekty zabytkowe, dominanty w krajobrazie, osie widokowe oraz udział zieleni w terenach zabudowanych (kompozycyjne ściany zieleni). Tak, więc współczesne realizacje powinny chronić historycznie ukształtowane elementy kompozycji przestrzennej. Ochrona i kształtowanie zasobów środowiska kulturowego i krajobrazu na terenie gminy Chrzypsko Wielkie odbywać się będzie poprzez:

- ochronę konserwatorską istniejących zespołów i obiektów zabytkowych oraz stanowisk archeologicznych,
- zachowanie historycznych układów przestrzennych oraz kształtowanie współczesnej zabudowy w nawiązaniu do tradycji regionalnych w zakresie formy architektonicznej oraz rodzaju materiałów budowlanych,
- eksponowanie charakterystycznych dominant architektonicznych (np. kościoł w Chrzypsku Wielkim, most kolejowy w Chrzypsku Małym),
- kształtowanie nowej zabudowy w sposób nie kolidujący ze strefami widokowymi (dotyczy to terenu wokół jezior),
- zachowanie w stanie zbliżonym do naturalnego elementów przyrodniczych takich jak: jeziora, ciek, stawy, atrakcyjne ściany leśne, oraz uporządkowanie zieleni parkowej,

- pozyskiwanie nowych właścicieli dla zabytków będących własnością Skarbu Państwa i przy zachowaniu ich wartości kulturowej udostępnianie społeczeństwu dla celów kulturotwórczych i turystycznych.

W zakresie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego gminy przewiduje się:

- wspieranie wszelkich inicjatyw rewaloryzujących istniejące obiekty zabytkowe,
- tworzenie warunków do wszechstronnej działalności zespołów folklorystycznych, grup śpiewaczych, twórców sztuki ludowej, imprez folklorystycznych poprzez opiekę merytoryczną, finansową i organizacyjną gminnych instytucji kultury,
- stworzenie systemu edukacyjnego rozwijającego u dzieci i młodzieży poczucie odpowiedzialności, miłości do ojczyzny, tożsamości regionalnej, poszanowania dla dziedzictwa kulturowego;

4. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Chrzypsko Wielkie

Gmina Chrzypsko Wielkie nie posiada planu zagospodarowania przestrzennego obejmującego teren całej Gminy.

Obowiązujące, fragmentaryczne m.p.z.p. obejmują niewielki bo zaledwie ok. 2% powierzchni gminy.

IV. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

1. Rys historyczny Gminy Chrzypsko Wielkie

Gmina Chrzypsko Wielkie leży w zachodniej części województwa wielkopolskiego w powiecie międzychodzkim.

Gmina zajmuje wschodnią część powiatu, sąsiaduje z gminami Kwilcz, Wronki, Pniewy i Sieraków, a na jej terenie nie ma ani jednego miasta. Głównym ośrodkiem gminy jest Chrzypsko Wielkie. Cały teren gminy położony jest na terenie Sierakowskiego Parku Krajobrazowego, który utworzony został w 1991r.

Lokalizacja obiektów zabytkowych na terenie gminy Chrzypsko Wielkie jak i powiatu międzychodzkiego, jest wyjątkowo atrakcyjna w porównaniu do innych części Wielkopolski. Ze względu na swoje wybitne walory krajobrazowe i niewielką odległość od Poznania (65 km) jest obszarem atrakcyjnym dla potencjalnych nabywców obiektów zabytkowych.

Teren gminy to teren o urozmaiconym krajobrazie z różnicami wysokości dochodzącymi do 70m. Krajobraz urozmaicony wzgórzami morenowymi, wciętą doliną rzeki Oszczenicy, jeziorami rynnowymi. Na terenie gminy znajdują się liczne jeziora, z których największe to: Jezioro Chrzypskie, J.Wielkie, J.Białokoskie, J.Kuchenne, J.Radziszewskie.

Gmina ma charakter zdecydowanie rolniczy, lasy zajmują tylko 16,4% jej powierzchni i skoncentrowane są w części pn.-wsch. gminy.

Na terenie gminy Chrzypsko Wielkie znajdują się 23 obiekty wpisane do rejestru zabytków architektury oraz 1 zabytek wpisany do rejestru zabytków archeologicznych. Jest tu jeden kościół, 9 dworów, z których w rejestrze jest 7 oraz 6 parków (w rejestrze wszystkie). Jedynym zabytkiem architektury sakralnej jest późnogotycki kościół par. p.w.św. Wojciecha w Chrzypsku Wielkim wzniesiony w latach 1600-1609. Murowany z cegły, salowy z zamkniętym trójbocznie prezbiterium, nakryty dachem 2-spadowym. Jest on jedynym z ostatnich kościołów Wielkopolski, który został zbudowany w stylu gotyckim. w stanie prawie nie zmienionym przetrwał do naszych czasów. Nie jest to jednak

najstarszy kościół jaki istniał we wsi. Pierwszy kościół założony został zapewne przez rodzinę Chrzypskich już w XV wieku. Pierwsza udokumentowana wzmianka dotycząca tego kościoła pochodzi z 1470 roku. Był to z pewnością kościół drewniany, który w ciągu XVI wieku albo bardzo podupadł albo też został zniszczony w wyniku pożaru, albowiem już na początku XVII ówczesni dziedzice Chrzypski Wojciech i Stanisław Chrzypscy wzniesli w jego miejsce nowy, murowany kościół z palonej cegły. U schyłku XVIII wieku kościół popadł w znaczną ruinę i odbudowano go dopiero dzięki staraniom ówczesnego plebana Telesfora Kwileckiego. Jeszcze w połowie XVIII w kościele znajdowały się nagrobki rodziny Chrzypskich, które jednak zostały z niego prawdopodobnie w czasie remontu w roku 1785 wyrzucone. Obecny kościół jest budynkiem późnogotyckim, posiada jedną nawę, z trójbocznie zamkniętym prezbiterium, z zakrystią i kruchtą przebudowaną od strony północnej. Strop kościoła jest drewniany. W głównym ołtarzu złożonym z części pochodzących z XVII i XVIII wieku mieści się obraz Św. Wojciech, patrona kościoła, namalowany w roku 1863 a odnowiony w 2001. Dwa boczne ołtarze złożone są z części wykonanych na przełomie XVII i XVIII wieku. W prawym ołtarzu stoi barokowa figurka Św. Józefa z Dzieciątkiem Jezus a w lewym jedna z najcenniejszych rzeźb gotyckich w Wielkopolsce - figurka Matki Boskiej z Dzieciątkiem, tzw. "Matka Boska na lwie", pochodząca z około 1360 roku Baldachim nowej ambony jest ozdobiony figurkami świętych i aniołków z pierwszej połowy XVIII wieku. Na ścianach wiszą zabytkowe obrazy - "Matka Boska adorująca Dzieciątko Jezus", "Św. Wojciech i Św. Stanisław" - obraz, który prawdopodobnie kiedyś znajdował się w głównym ołtarzu - pochodzący z XVII wieku. Nad wejściem do kruchty znajdują się dwie tablice pamiątkowe poświęcone Franciszkowi i Teresie Kwileckim. Ich powstanie datuje się na koniec XVIII wieku. W kościele w Chrzypsku Wielkim znajdują się także zabytkowe organy; niestety obecnie są w złym stanie. Kościół uważany jest za jeden z bardziej interesujących w całej okolicy. Jego współczesny stan określa się raczej jako dobry.

Chrzypsko Wielkie to wieś leżąca nad wielkim jeziorem o tej samej nazwie, na południowy wschód od Sierakowa. Najwcześniejsza znana nam wzmianka mówiąca o Chrzypsku datowana jest na 1393 rok. Uważa się, że parafia w Chrzypsku Wielkim jest jedną z najstarszych w regionie. Jej powstanie przypisuje się prawdopodobnie na drugą połowę XII w. Nazwa Chrzypsko pochodzi od chrzepów, czyli grzbietów wzgórz. Nazwa wsi ulegała kilkakrotnie zmianie: 1393 Krzipsko, 1401 Maior Chrzipsko, 1419 Chrzibsko, 1448 Chrzypsko Maius, 1476 Magna Chrzypsko. Duża wioska, jaką niewątpliwie jest Chrzypsko Wielkie, zamieszkała była już od bardzo dawna. Świadczy o tym znalezienie w jej okolicy śladów osadnictwa pochodzących z czasów kultury łużyckiej. Jako osada Chrzypsko znane było już w XIII wieku. Już wtedy mieszkańcy stawiali zbrojny opór najeżdżającym ich ziemie zagonom krzyżackim, które gęsto zapuszczały się w te rejony, łupiąc dobytek oraz uprowadzając w niewolę miejscową ludność. W tamtym okresie Chrzypsko rozwijało się będąc ciągle w cieniu osławionego Sierakowa, stanowiącego wówczas jednak główny ośrodek oporu przeciw najazdom krzyżackim. W Chrzypsku rozwijało się rusznikarstwo, które wykorzystywało bardzo dobrą koniunkturę na sprzęt wojenny. Oprócz rusznikarzy swoje warsztaty zakładali tu również i inni rzemieślnicy, jak na przykład kowale czy też kołodzieje. To między innymi w wyniku ich pracy Chrzypsko stało się już wkrótce zasobną osadą i mimo, że leżało na uboczu traktatu handlowego to

jednak chętniej było odwiedzane przez kupców, którzy wymieniali tu żelazo, sukno i inne artykuły w zamian za zboże i mięso handlowe. Większego znaczenia Chrzypsko znaczenia nabrało Chrzypsko około 1590 roku kiedy to Sieraków stał się własnością Piotra Opalińskiego. Bardzo szybko osada rozrosła się pod każdym względem, stając się dużą jak i ówczesny okres dość zamożną wsią. W wyniku rozbiorów państwa polskiego Chrzypsko Wielkie znalazło się pod panowaniem pruskim. Niewola ta zakończyła się dopiero w pierwszych dniach 1919 roku, dzięki zwycięskiemu Powstaniu Wielkopolskiemu. Wtedy to znaczna część Wielkopolski, w tym także Chrzypsko Wielkie, została oswobodzona spod ponad wiekowej pruskiej katorgi. Druga wojna światowa przyniosła tym ziemiom okupację hitlerowską. W styczniu 1945 roku, po pięciu latach niedoli zwycięska ofensywa wojsk radzieckich i towarzyszącym im oddziałom Wojska Polskiego wyzwoliła Chrzypsko Wielkie i jego okolice.

2. Zabytki nieruchomości Gminy Chrzypsko Wielkie wpisane do rejestru zabytków

Tym co wyróżnia teren Gminy Chrzypsko Wielkie jak i całego powiatu międzychodzkiego, jest jego historia, funkcjonowanie na pograniczu polsko-niemieckim, a także stosunkowo duży procent własności prywatnej dworów i pałaców. Są to często obiekty wysokiej klasy, w niewielkim stopniu przekształcone, które wymagają badań studialnych oraz prac remontowych.

Lp	Miejscowość	Gmina	Obiekt	Opis, adres	Nr. Rej.	Rok	Uwagi
1.	Białokosz	Chrzypsko Wielkie	pałac z pocz. XX w.	Własność prywatna	2299/A	1994	
2.	Białokosz	Chrzypsko Wielkie	zespół folwarczny	AWRSP	2609/A	1996	
3.	Białokosz	Chrzypsko Wielkie	park	Własność prywatna	2031/A	1985	
4.	Białokosz	Chrzypsko Wielkie	Cmentarz	Nadleśnictwo Sieraków	514/Wlkp /A	2007	
4.	Białcz	Chrzypsko Wielkie	dwór, park	AWRSP	34/Wlkp	2000	
5.	Charcice	Chrzypsko Wielkie	pałac, park	ZLU.Charcice	1680/A	1985	
6.	Chrzypsko Wielkie	Chrzypsko Wielkie	kościół	Kościół św. Wojciecha	2381/A	1932	A.K.I-11a/85
7.	Chrzypsko Wielkie	Chrzypsko Wielkie	pałac	GS Chrzypsko Wielkie	2542/A	1995	
8.	Gnuszyn	Chrzypsko Wielkie	dwór, park	Własność prywatna	2608/A	1996	
9.	Łężce	Chrzypsko Wielkie	pałac	własność prywatna	2020/A	1985	
10	Łężce	Chrzypsko Wielkie	park, podwórze gospodarcze	własność prywatna	2003/A	1985	
11	Ryżyn	Chrzypsko Wielkie	zespół stacji kolejowej	PKP	31/Wlkp	2000	
12	Śródka	Chrzypsko Wielkie	pałac, park	własność prywatna	1682/A	1975	

Wśród zespołów dworskich i pałacowych występują obiekty o różnej stylistyce i z różnych czasów. Najstarsze obiekty pochodzą z początku 2 poł. XIX w Są to neogotyckie pałace w Śródcie i Charcicach. **Pałac w Śródcie** wzniesiony w latach 1858-61 dla rodziny von Seydlitz , znajduje się w rękach prywatnych i jest sukcesywnie remontowany. Obecnie trwają prace w ostatniej pn. części pałacu.

Pałac w Charcicach stanowi własność samorządu województwa wielkopolskiego i użytkowany jest przez Zakład Leczenie Uzależnień. Remontowany sukcesywnie powoli odzyskuje dawny blask. Wykonane zostały prace remontowe w partii parteru łącznie z renowacją stolarki drzwiowej i okiennej oraz reprezentacyjnych schodów. W 2003r. naprawiona została konstrukcja dachowa i dach, które pokryto blachą tytanocynkowa. W 2004r. została opracowana dokumentacja projektowa na rewaloryzację elewacji. Zakłada ona rekonstrukcję neogotyckiego detalu , który został zniszczony podczas remontu w l. 60.XXw. Odświeżone w 2003r. podczas prac rozbiórkowych komina, fragmenty zachowanego detalu oraz przedwojenne zdjęcia budynku , pozwoliły na podjęcie działań zmierzających do przywrócenia jego dawnego wyglądu.

W rękach prywatnych znajduje się **pałac w Białokoszu**, pochodzący z k.XIXw., kupiony w 1994r. od ówczesnej Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa . W latach 90.XX poddany gruntownym pracom remontowym i renowacyjnym jest w bardzo dobrym stanie technicznym.

Z k. XIXw. pochodzi również niewielki **dwór w Białczu**, stanowiący własność Agencji Nieruchomości Rolnych, użytkowany jako biuro i mieszkanie dzierżawcy, a także nie wpisany do rejestru zabytków dworek w Łęczeczkach, zamieszkały przez dawnych pracowników gospodarstwa. Oba budynki wymagają podjęcia prac remontowych , szczególnie dekarских. W przypadku dworku w Białczu konieczna jest wymiana eternitowego pokrycia na nowe z dachówki ceramicznej karpiówki , przywrócenie dawnego detalu elewacji oraz naprawa drewnianej frontowej werandy.

Dwór w Gnuszynie z pocz. XXw. , stanowiący od niedawna własność prywatną wymaga podjęcia prac elewacyjnych, oczyszczenia starej stolarki itp. Z początku XXw. pochodzi **pałac w Chrzypsku Wielkim** stanowiący własność Gminnej Spółdzielni. Wnętrze całkowicie przebudowane, natomiast zachowała się bez zmian bryła pałacu i wygląd elewacji. Od strony bocznej elewacji w l. 70XXw. dostawiono nieciekawą przybudówkę, która powinna zostać docelowo usunięta.

Przy zespołach dworskich zachowały się zespoły folwarczne. Tylko jeden zespół **folwarczny wraz z budynkami w Białokoszu** wpisany jest do rejestru zabytków. Zabudowania folwarku murowane z kamienia i cegły wyróżniają się wyglądem elewacji. Szczególnie interesujące są budynki spichlerza, stodoły, mączkarni, obory. Budynki są w dość dobrym stanie technicznym, na bieżąco naprawiane przez dzierżawcę.

Do rejestru zabytków wpisane zostało także **podwórze gospodarcze w Łęczach** jako układ przestrzenny. Duży dziedziniec zabudowany jest ze wszystkich stron budynkami inwentarskimi i magazynowymi, wśród których szczególnie wyróżnia się dawny cielętnik w pierzei , niestety o zawałonym stropie i dachu. Właściciele obiektu posiadają jednak uzgodnioną dokumentacją projektową na remont i odbudowę oraz pozwolenie konserwatorskie na prowadzenie prac. W ostatnim czasie podjęte zostały prace remontowe przy d. cielętniku.

Wśród zespołów folwarcznych nie wpisanych do rejestru zabytków wyróżniają się folwarki w Śródce, Białczu, i Białokoszykach. Folwark w Śródce stanowi własność prywatną, podobnie folwark w Białokoszykach, natomiast w Białczu nadal jest w zasobach Agencji Nieruchomości Rolnych.

Na terenie gminy znajduje się także jeden zespół dworca kolejowego wpisany do rejestru zabytków, który zlokalizowany jest w miejscowości Ryżyn przy nieczynnej linii kolejowej Szamotuły - Międzychód. W skład zespołu wchodzi budynek dworca oraz budynek gospodarczy. Dworzec stanowi obecnie własność prywatną. Zrujnowany budynek został kupiony od PKP w 2003r. Wkrótce po zakupie podpalony został przez nieznaną sprawców budynek gospodarczy, który obecnie jest w stanie ruiny. Budynek dworca wykorzystywany jest już na cele mieszkalne. Właściciele prowadzą prace zabezpieczające . Na terenie gminy wyróżnia się jeszcze zespół dworca kolejowego w Chrzypsku Wielkim oraz wiadukty kolejowe na linii kolejowej Szamotuły - Międzychód, a szczególnie 3 wiadukty w Chrzypsku Małym. Obiekty te powinny zostać wpisane do rejestru zabytków.

3. Zabytki nieruchome ujęte w wojewódzkiej ewidencji i wskazane przez W.W.K.Z. do ujęcia w gminnej ewidencji.

BIAŁCZ

1. F O L W A R K ;

- a) obora, mur., ok. 1910,
- b) chlewnia, mur., ok. XIX,
- c) stodoła i stajnia, ob. magazyn, mur., 1889-1890, przebud. ok. 1915,
- d) stodoła drewn.-mur., pocz. XX,
- e) 2 stodoły, drewn., mur., pocz. XX,
- f) gorzelnia, obecnie magazyn i kuźnia, mur., ok. XIX,
- g) czworak, obecnie dom nr 8, mur., 4 ćw. XIX,
- h) czworak, obecnie dom nr 9, mur., ok. XIX,

BIAŁOKOSZ

2. ZESPÓŁ SZKOŁY

- a) szkoła, mur.-szach., 2 poł. XIX,
- b) budynek gospodarczy, mur.-szach., 4 ćw. XIX,

BIAŁOKOSZYCE

ZESPÓŁ FOLWARCZNY

- a) dom, mur., ok. XIX, przebud.,
- b) owczarnia, mur., 4 ćw. XIX,
- c) stodoła I, mur., 4 ćw. XIX,
- d) stodoła II, mur., 4 ćw. XIX,

CHARCICE

- 3. DOM NR 38, MUR., 4 ćw. XIX,

CHRZYPSKO MAŁE

- 4. ZAGRODA NR 12,
  - a) dom, mur., ok. 1900,
  - b) obora, mur., ok. 1900,
- 5. DOM NR 2, mur., 4 ćw. XIX,
- 6. DOM NR 10, mur.-szach., 4 ćw. XIX,
- 7. MOST KOLEJOWY, mur., 1905-1908,

CHRZYPSKO WIELKIE

- 8. BRAMA CMENTARNA, ul. Rolna, mur., pocz. XX,
- 9. ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO (P.K.P.)
  - a) dworzec, mur.-szach., 1907-1908,
  - b) budynek gospodarczy, mur., pocz. XX,
  - c) dom pracowników kolei, ul. Kolejowa nr 51, mur., ok. 1910,
- 10. SZKOŁA, obecnie przedszkole, ul. Główna 19, mur., ok. 1900,
u l. G ł ó w n a
- 11. DOM NR 8, mur., l. 20-te XX,
- 12. DOM NR 35, mur., pocz. XX,
- 13. DOM NR 52, mur., ok. 1920,
u l. J e z i o r n a
- 14. DOM NR 4, mur., ok. 1910,
- 15. DOM NR 7, mur., pocz. XX,
- 16. DOM NR 23, mur., l. 20-te XX,
- 17. DOM NR 85, mur., ok. XIX,
u l. K o l e j o w a
- 18. ZAGRODA NR 9,
  - a) dom, mur., 4 ćw. XIX,
  - b) budynek gospodarczy, mur., 4 ćw. XIX,
u l. R o l n a

19. DOM NR 9, mur.-szach., pocz. XIX,
ul. Wiśniewa

20. DOM NR 16, mur., ok. 1910,

GNUSZYN

21. OCHRONKA, obecnie przedszkole, mur., pocz. XX,

ŁĘŻCE

24. SZKOŁA, mur., 1903,

25. DOM NR 17, mur., ok. 1910,

ŁĘŻECZKI

26. ZESPÓŁ FOLWARCZNY

- a) dwór, mur., 2 poł. XIX,
- b) budynek inwentarski, mur., 1868, rozbud. 1904,
- c) 2 domy, obecnie nr 14 i 19, mur., 4 ćw. XIX,
- d) obora pracowników folwarcznych, mur., ok. XIX,

27. DOM NR 3, mur., 4 ćw. XIX,

MYLIN

28. SZKOŁA, mur., pocz. XX,

29. DWÓR, obecnie dom nr 42, mur., ok. 1900-pozostałości parku, ok. XIX,

30. DOM NR 1/2 mur., ok. 1900,

ORLE WIELKIE

31. ZESPÓŁ FOLWARCZNY

- a) rządcówka, obecnie dom nr 42, mur., 1911,
- b) czworak, obecnie dom nr 12, pocz. XX, przebud. ok. 1975,
- c) obora, mur., 4 ćw. XIX, przebud. 1940,
- d) budynek inwentarski, mur., 1899,
- e) obora, mur., 1896,
- f) stodoła, szach., 1892,
- g) stodoła, mur., ok. XIX,

32. STODOŁA w zagrodzie nr 18, szkieł.-drewn., ok. 1910,

RYŻYN

33. SZKOŁA, mur., pocz. XX,

34. WIADUKT KOLEJOWY, mur., 1907,

35. ZESPÓŁ FOLWARCZNY

- a) rządcówka, obecnie dom nr 12, pocz. XX,
- b) dom nr 26, mur., 1894,
- c) dom, obecnie nr 13, mur.-szach., ok. XIX,
- d) obora, mur., 1912,
- e) stodoła i spichlerz, obecnie magazyn, mur., pocz. XX,

36. ZAGRODA NR 3

- a) dom, mur., pocz. XX,
- b) obora, mur., pocz. XX,
- c) stodoła, mur., pocz. XX,

37. DOM NR 24, mur., pocz. XX,

38. DOM NR 31, mur., pocz. XX,

STRZYŻMIN

39. POZOSTAŁOŚCI ZESPOŁU FOLWARCZNEGO

- a) owczarnia, mur., 1896, przebud. 1953,
- b) stodoła, obecnie owczarnia, mur., 1897, przebud. 1953-1955,

40. DOM NR 3, mur., pocz. XX,

ŚRÓDKA

42. ZESPÓŁ FOLWARCZNY

- a) kancelaria, obecnie dom nr 8, pocz. XX, przebud. I. 70-te XX,
- b) obora I, mur., 1882, przebud. I. 80-te XX,
- c) obora II, mur., 1876,
- d) stajnia, mur., ok. poł. XIX,
- e) budynek inwentarski, mur., ok. XIX,
- f) gorzelnia, obecnie spichlerz, mur., ok. XIX, przebud. 1967,
kolonia domów pracowników folwarcznych
- a) dom nr 1, mur., 4 ćw. XIX, (wł. prywatna)
- b) dom nr 2, mur., 1924, przebud. I. 60-te XX (wł. prywatna)

4. Zabytki ruchome Gminy Chrzypsko Wielkie wpisane do rejestru zabytków

Lp	Miejscowość	Gmina	Obiekt	Opis, adres	Nr. Rej.	Rok	Uwagi
1.	Chrzypsko Wielkie	Chrzypsko Wielkie	Rzeźba Matka Boska z Dzieciątkiem	Kościół św. Wojciecha	12/2/B	1950	
2.	Chrzypsko Wielkie	Chrzypsko Wielkie	wyposażenie kościoła 15 pozycji	Kościół św. Wojciecha	40/B	1970	

W gminie Chrzypsko Wielkie zabytki ruchome reprezentowane są przez zespół wystroju i wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Wojciecha w Chrzypsku Wielkim

Najcenniejszym elementem przechowywanym w chrzypskim kościele jest pochodząca z końca XIV wieku gotycka rzeźba „Madonny z Dzieciątkiem na lwie” wpisana do rejestru zabytków pod numerem 40/ B decyzją z roku 1970

Główne elementy wyposażenia do których zalicza się późnorenesansowy ołtarz główny z XIX-wiecznym obrazem św. Wojciecha patrona parafii z manierystycznymi uszakami z

XVII wieku oraz barokowe ołtarze boczne, epitafia Teresy Kwileckiej i Franciszka Kwileckiego oraz Ludwiki Kierskiej, rzeźbiony, manierystyczny krucyfiks, obrazy Zwiastowanie, Adoracja świętych Wojciecha i Stanisława i Matka Boska z Dzieciątkiem a także kielich i trzy dzwony wpisano do rejestru zabytków pod numerem 40/ B decyzją z roku 1970

Kontrolę stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru przeprowadzono w lutym 2004 roku i stwierdzono ich zgodność z sentencją decyzji o wpisie.

Większość spośród tych obiektów znajduje się w stanie dobrym. Stałego nadzoru konserwatorskiego i monitoringu wymaga rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem będąca jednym z nielicznych tego typu dzieł w Wielkopolsce i całym kraju. Prac konserwatorskich i właściwej ekspozycji wymagają epitafia a także elementy ołtarza głównego – zwłaszcza przemalowane dekoracyjne uszaki pochodzące z I połowy XVII wieku

Ponadto w kościele i zakrystii znajduje się kilkanaście obiektów m.in. witraże chrzcielnicza żyrandole o które należy rozszerzyć wpis do rejestru zabytków. Ewidencja tych zabytków została przeprowadzona w roku 2004

Na terenie gminy Chrzypsko znajduje się 12 kapliczek i figur przydrożnych, o cechach zabytkowych, których inwentaryzację przeprowadzono w roku 2001 i które również podlegają ochronie m.in. w Białczu, Białokoszu i Białokoszykach Chrzypsku Wielkim i Małym, Łęczcach, Łęczeczkach, Mylinie i Śródce

5. Zabytkowe parki

Miejscowość	Rodzaj	Pow. w ha	Wody w ha	Czas powst.	Nr. rej.	Stan zach.	Właściciel	Dok.	Uwagi
Białcz	krajob	3,90	-	II poł. XIX w.	34/Wlkp	dobry	AWRSP	ewid.	
Białokos	krajob	4,95a	-	pocz. XIX w.	2031/A	dobry	Własność prywatna	ewid.	proj. rewal.
Charcice	krajob	8,04	0,64	pocz. XIX w.	1680/A	dobry	ZLU	ewid.	
Gnuszyn	krajob	3,05	0,30	I poł. XIX w.	2608/A	średni	Własność prywatna	ewid.	
Łęczce	krajob	5,73a	0,17	poł. XIX w.	2003/A	dobry	Własność prywatna	ewid.	
Śródka	krajob	2,68a	-	II poł. XIX w.	1682/A	Zaniedb	Własność prywatna	ewid.	
Mylin	krajob			II poł. XIX w.		Zaniedb.	UG	ewid.	Pozostałości. Nie wpisany do rejestru

Na terenie gminy znajduje się sześć parków wpisanych do rejestru zabytków.

Parki znajdują się w miejscowościach: Białcz, Białokosz, Charcice, Gnuszyn. Łęczce, Śródka. Większość parków, bo aż cztery tj. parki w Białokoszu, Łęczcach, Gnuszynie i

Śródce są własnością prywatną. Park w Charcicach stanowi własność samorządu Województwa wielkopolskiego, a park w Białczu Agencji Nieruchomości Rolnych, obecnie w dzierżawie. Generalnie stan parków na terenie gminy jest zróżnicowany.

W bardzo dobrym stanie są parki w Białokoszu i Śródce, poddane w ostatnich latach pracom rewitalizacyjnym. W dostatecznym stanie utrzymane i zachowane są parki w Charcicach, Łęczcach i Białczu. W parkach tych na bieżąco prowadzi się bieżące prace porządkowe i sanitarne. Układ kompozycyjny tych parków jest jeszcze czytelny i możliwy do odtworzenia. Natomiast w złym stanie jest park w Gnuszynie w ostatnim czasie nie były tam prowadzone żadne prace porządkowe ani sanitarne. Zalecane jest prowadzenie dalszych prac porządkowych, pielęgnacyjnych i sanitarnych na terenie parków po uzgodnieniu z WK Z zakresu prac. Ze względu na duże znaczenie historyczne, przyrodnicze oraz znaczenie w krajobrazie w przyszłości konieczne będzie podjęcie prac rewitalizacyjnych w celu przywrócenia i odtworzenia dawnego układu kompozycyjnego w tych parkach. Prowadzenie wszelkich prac na terenie w/w. parków wymaga wcześniejszego uzgodnienia i uzyskania pozwolenia UOZ.

6. Zabytkowe cmentarze

L.p	Miejscowość	Wyznanie	Czas powst.	Stan zachowania	Użytkowanie	Właściciel	Dokumentacja	Uwagi
1.	Białcz	Ewangelicki	XIX w.	Zaniedbany	zamknięty	U.W. Wydz. d/s. wyznań	karta cmentarza	wpisać głąz z fot.3
2.	Białokosz	Ewangelicki	XIX w.	Zaniedbany	zamknięty	Nadleśnictwo o Sieraków	karta cmentarza	Nr rej. 514/Wlkp/A
3.	Charcice	Ewangelicki	XX w.	Zaniedbany	zamknięty	Z.L.U.	karta cmentarza	rodzinny
4.	Charcice	Ewangelicki	XX w.	Zaniedbany	zamknięty	Ewang. Gm. Kościelna	karta cmentarza	
5.	Chrzypsko Wielkie	Ewangelicki	XIX w.	Zaniedbany	zamknięty	S.P. Starostwo Międzychód	karta cmentarza	
6.	Chrzypsko Wielkie	rzym.-kat.	I poł. XIX w.	średni	czynny	Parafia	karta cment +14 kart	
7.	Chrzypsko Wielkie	rzym.-kat.	XVII w.	miejsce pocmentar.	zamknięty	Parafia	karta cmentarza	przykościelny
8.	Gnuszyn	Ewangelicki	XX w.	Zaniedbany	zamknięty	Urząd Gminy	karta cmentarza	
9.	Łęczce	Ewangelicki	II poł. XIX w.	Zaniedbany	zamknięty	Nadleśnictwo o Sieraków	karta cmentarza	Rodzinny
10.	Mylin	Ewangelicki	XIX w.	Zaniedbany	zamknięty	Urząd Gminy	karta cmentarza	
11.	Ryżyn	Ewangelicki	II poł. XIX w.	Zaniedbany	zamknięty	Ewang. Gm. Kościelna	karta cmentarza	
12.	Śródka	Ewangelicki	XIX w.	Zaniedbany	zamknięty	Nadleśnictwo o Sieraków	karta cmentarza	

7. Zabytki archeologiczne

7a. Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy Chrzypsko Wielkie wpisanych do rejestru zabytków

MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	OBIEKT	STAN ZACHOWANIA
Ryżyn, stan. 1	47-20/133	grodzisko	5

Na terenie gminy Chrzypsko Wielkie znajduje się 1 stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.

Grodzisko w Ryżynie, funkcjonuje jako nieużytek, w chwili obecnej nie zagraża mu działalność gospodarcza człowieka

Zagrożeniem dla grodziska są nielegalne poszukiwania z wykrywaczami metalu. Niesie to za sobą konieczność corocznej inspekcji terenowej na tym stanowisku .

7b. Zestawienie liczbowe zaewidencjonowanych stanowisk archeologicznych

TYP OBIEKTU		MUROWANY	DREWNIANY	W TYM WPISANY DO REJESTRU
13. STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE	ilość			
	386			
a. grodziska	3	x	x	1
b. osady	369	x	x	
c. cmentarzyska	11	x	x	
d. inne	2	x	x	

Ewidencja stanowisk archeologicznych znajduje się w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Poznaniu.

(liczba stanowisk archeologicznych nie jest listą zamkniętą , zmieniającą się w miarę rozpoznania archeologicznego gminy)

V. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa archeologicznego

1. Stan zachowania dziedzictwa archeologicznego

Na terenie gminy występuje bardzo duża liczba stanowisk archeologicznych - 704.

Dla stanowisk tych nie stwierdzono istotnych zagrożeń spowodowanych przez realizowane bądź planowane przez gminę inwestycje takie jak: inwestycje przemysłowe , drogowe , infrastrukturalne , zalesienia , melioracje , lokalizacje żwirowni itp.

Potencjalnie dużym zagrożeniem może być lokalizacja nowej zabudowy mieszkaniowej a zwłaszcza letniskowej , która z reguły koncentruje się nad zbiornikami wodnym lub ciekami wodnymi. To z kolei często pokrywa się z istniejącymi stanowiskami archeologicznymi .

W związku z powyższym należy ściśle przestrzegać wytycznych konserwatorskich, ustanowionych podczas uzgadniania projektów miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i decyzji o warunkach zabudowy.

Zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych mogą być również nielegalne poszukiwania z wykrywaczami metalu. Niesie to za sobą konieczność corocznej inspekcji terenowej na stanowiskach .

2. Ochrona dziedzictwa archeologicznego na podstawie zapisów umieszczonych w istniejących już dokumentach

W przypadku opracowywania m.p.z.p. na terenach występowania zaewidencjonowanych stanowisk archeologicznych , bądź w ich sąsiedztwie , w planach zamieszczane są zapisy :

„Na obszarze objętym planem mogą znajdować się stanowiska archeologiczne objęte ochroną konserwatorską (art. 145, art. 6 ust. 1, pkt 3a ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., Dz.U. Nr 162, poz. 1568); w związku z tym ustala się obowiązek, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkich prac ziemnych związanych z zagospodarowaniem lub zabudowaniem terenu, celem ustalenia obowiązującego inwestora zakresu prac archeologicznych”.

Strefy ochrony konserwatorskiej oraz obiekty chronione określone w „Studium”

Na terenie gminy Chrzypsko Wielkie zostały ustanowione następujące rodzaje stref ochrony konserwatorskiej, na terenie, których obowiązują wymogi konserwatorskie wynikające z obowiązujących przepisów w tym zakresie.

- strefa "W" - strefa ochrony reliktyw archeologicznych,
- strefa "OW" - strefa obserwacji archeologicznej

VI. Cele gminnego programu opieki na zabytkami

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych , wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju i gminy.
2. uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków , w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego , łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.

3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem zabytków.
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

VII. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki na zabytkami

1. Aktualizacja i uzupełnienie Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ)
  - a) Dokonanie przeglądów w terenie z udziałem sołtysów i radnych w każdym sołectwie i weryfikacja ewidencji zabytków
  - b) Wykonanie dokumentacji fotograficznej wszystkich istniejących obiektów.
  - c) Uzupełnienie kart ewidencyjnych w GEZ o uzyskane dane i dokumentację fotograficzną.
  - d) Sporządzenie „*Mapy dziedzictwa kulturowego Gminy Chrzypsko Wielkie*”, która zawierać będzie lokalizację obiektów i obszarów chronionych oraz stref ochrony stanowisk archeologicznych dla których wprowadzony zostanie między innymi zapis o konieczności uzgodnienia prac inwestycyjnych z WUOZ.
Mapa ta stanowić będzie załącznik do niniejszego „Programu”.
2. Inwentaryzacja obiektów małej infrastruktury sakralnej (kapliczki i krzyże przydrożne).
  - a) Dokonanie przeglądów w terenie z udziałem sołtysów i radnych w każdym sołectwie.
  - b) Wykonanie dokumentacji fotograficznej wszystkich istniejących obiektów.
  - c) Ustalenie szczegółowej lokalizacji obiektów na działkach gruntowych oraz właścicieli gruntu.
  - d) Utworzenie kart ewidencyjnych.
  - e) Skierowanie wniosków o wpisanie najciekawszych obiektów do rejestru zabytków.
  - f) Utworzenie szlaku kapliczek i krzyży przydrożnych
3. Oznakowanie obiektów zabytkowych i określenie zasad ich udostępniania.
  - a) Oznakowanie obiektów zabytkowych na terenie gminy – zgodnie z art. 12 ust. 1 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oznakowanie obiektów zabytkowych należy do zadań Starosty. W związku z powyższym oznakowanie zabytków winno zostać przeprowadzone w uzgodnieniu ze Starostą, WWK oraz właścicielami obiektów zabytkowych
  - b) Wprowadzenie dodatkowego oznakowania na drogach gminnych, powiatowych i wojewódzkich, w celu ułatwienia dojazdu do obiektów zabytkowych
  - c) Ustalenie z właścicielami obiektów możliwości i zasad udostępniania ich w celach turystycznych

4. Podjęmowanie działań w zakresie odnowy zabytków
- Informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków
  - Pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków
  - Opieka nad zabytkami jest sprawowana przez ich właścicieli lub posiadaczy i polega w szczególności na zapewnieniu :
    - naukowego badania i dokumentowania zabytku;
    - prowadzenia prac konserwatorskich , restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
    - zabezpieczania i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
    - korzystanie z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego walorów;
    - popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.
5. Inwentaryzacja i zabezpieczenie zabytkowych nagrobków na cmentarzu parafialnym i cmentarzach nieczynnych.
- Inwentaryzacja wspólnie z Zarządem Cmentarza parafialnego zabytkowych nagrobków – w uzgodnieniu z WWKZ.
  - Inwentaryzacja i zabezpieczenie przed dewastacją nieczynnych cmentarzy ewangelickich – w uzgodnieniu z WWKZ.
6. Wykaz stanowisk archeologicznych wytypowanych do rejestru zabytków.

Miejscowość	Nr Stanowiska	Obszar AZP	Funkcja
Ryżyn	11	47-20/128	osada E, KŁ, OWR, WŚ, PŚ
Ryżyn	2	47-20/132	osada KP
Charcice	5	47-21/66	osada EK, KŁ, OWR, WŚ, PŚ
Charcice	3	47-21/68	osada EK, KŁ
Mylin	15	47-21/75	osada EK, N, KŁ, OWR, WŚ
Mylin	18	47-21/78	osada KŁ, OWR
Mylin	23	47-21/83	osada KŁ, OWR
Mylin	2	47-21/90	osada N, KŁ, OWR, WŚ, PŚ
Ryżyn	3	47-21/106	grodzisko WŚ
Chrzypsko Wielkie	16	47-21/118	osada N, KP, WŚ, PŚ
Śródka	2	47-21/137	osada N, KŁ, OW, PŚ
Śródka	7	47-21/139	osada EK N, KŁ, OWR, WŚ, PŚ
Śródka	22	47-21/154	osada KŁ, OWR, WŚ, PŚ
Śródka	1	47-21/166	cmentarzysko KŁ,
Chrzypsko Małe	1	48-21/23	osada EK, N, KŁ, OWR
Chrzypsko Małe	11	48-21/24	osada N, KŁ, WŚ
Chrzypsko Małe	2	48-21/25	osada EK, N, KŁ, OWR
Chrzypsko Małe	13	48-21/27	osada EK, N, KŁ, OWR, WŚ
Białokosz	12	49-21/12	grodzisko WŚ

Są to interesujące pod względem usytuowania i zachowanego materiału osady i cmentarzyska występujące głównie na stokach i krawędziach dolin jezior oraz nad

ciekami wodnymi, na których dominują osady wielokulturowe. Są to stanowiska o dużej wartości poznawczej, reprezentatywne dla badań nad pradziejami tej strefy Wielkopolski - jak wielokulturowe osady, rozległe o dużym rozrzucie ceramiki, na powierzchni, na których znajdują się narzędzia krzemienne z epoki kamienia, materiały z wczesnej epoki brązu, kultury łużyckiej, z okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza (Ryżyn, stan. 11; Charcice, stan. 5; Mylin, stan. 2, 15; Śródka, stan. 7, 22; Chrzypsko Małe, stan. 15). Na szczególną uwagę zasługuje osada wczesnośredniowieczna (Ryżyn, stan. 2) i grodzisko w Ryżynie (stan. 1) które stanowią wczesnośredniowieczny zespół osadniczy. Na wpis do rejestru oczekuje drugie grodzisko wczesnośredniowieczne w Ryżynie (stan. 3) oraz grodzisko w Białokoszu. Interesujące są stanowiska w Śródcie – cmentarzysko kultury łużyckiej, w Charcicach (stan. 3) – obozowisko mezolityczne oraz osada kultury łużyckiej. W przypadku każdego z tych stanowisk konieczne jest przeprowadzenie szczegółowej inwentaryzacji materiału archeologicznego na powierzchni oraz wykonanie badań weryfikacyjno – sondażowych w celu sprecyzowania zasięgu tych stanowisk.

Ostateczne decyzje związane z wyborem stanowisk archeologicznych przeznaczonych do wpisu do rejestru zabytków z terenu gminy, będą mogły być podjęte po drugim etapie rozpoznania powierzchniowego w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski.

7. Sporządzenie gminnej ewidencji zabytków archeologicznych.

- a) wykonanie gminnej ewidencji zabytków archeologicznych w formie kart zespołu stanowisk archeologicznych
- b) sporządzenie elektronicznej systematycznie aktualizowanej bazy informacji o stanowiskach archeologicznych wytypowanych do wpisania do rejestru zabytków
- c) uzupełnianie i weryfikowanie istniejącej ewidencji zabytków archeologicznych poprzez włączanie informacji przekazywanych przez WWKZ o wszystkich sukcesywnie odkrywanych zabytkach archeologicznych

8. Edukacja i promocja zabytków Gminy Chrzypsko Wielkie.

- a) zbieranie materiałów archiwalnych (stare zdjęcia, mapy, przekazy ustne itp.) dotyczących Gminy Chrzypsko Wielkie.
- b) publikacja przewodnika po zabytkach Gminy Chrzypsko Wielkie.
- c) włączenie tematyki ochrony dóbr kultury do zajęć szkolnych w Zespole Szkół w Chrzypsku Wielkim

9. Określenie zasobów dziedzictwa archeologicznego, które można wykorzystać dla tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych organizacji festynów

Nie przewiduje się

10. Realizacja i kontrola zapisów dotyczących ochrony dóbr kultury w miejscowych Planach Zagospodarowania Przestrzennego

- a. Przestrzeganie zakazów i nakazów obowiązujących w strefach ochrony konserwatorskiej
- b. Wszelkie działania związane z obiektami oraz w strefach konserwatorskich wpisanych do rejestru zabytków, w tym także zmiany własności, funkcji i przeznaczenia powinny uzyskać zgodę WWKZ.

- c. Wszelkie działania związane z remontami , modernizacją czy rozbudową w obiektach o dużych walorach kulturowych , wymienionych w ewidencji zabytków , powinny uzyskać pozytywną opinię WWKZ.
- d. Nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania i bryły zabudowy przy założeniu harmonijnego współistnienia kompozycji historycznej i współczesnej oraz nawiązywać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej . Nie może ona dominować nad zabudową historyczną.
- e. Wszelkie inwestycje powinny być w miarę możliwości lokalizowane poza stanowiskami archeologicznymi.
- f. W przypadku prowadzenia prac ziemnych w strefie ochrony stanowisk archeologicznych oraz w obrębie zespołów dworskich , pałacowych i parkach wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków konieczne jest ustalenie niezbędnego zakresu prac archeologicznych i uzyskanie decyzji WWKZ.
- g. Na terenie stanowiska archeologicznego , zalesienia i inwestycje wymagające wykonania prac ziemnych , będą możliwe po przeprowadzeniu wyprzedzających ratowniczych badań wykopaliskowych , po uzyskaniu pozwolenia WWKZ.
- h. Dla terenu czynnego cmentarza parafialnego wprowadza się obowiązek sporządzenia projektu urządzeniowego zieleni.
- i. Szczególną ochroną obejmuje się wszystkie parki dworskie objęte ochroną konserwatorską. Parkom tym należy przywrócić pierwotne granice , zrekonstruować ich założenia i uporządkować je poprzez odtworzenie pierwotnego układu dróg , usunięcie wtórnych podziałów terenu , likwidację zaplecza gospodarczego (np. hydrofornie , transformatory itp.) , usunięcie przypadkowych nasadzeń niezgodnych z kompozycją parku pod względem doboru gatunkowego , likwidację naprawę lub wymianę ogrodzeń , oczyszczenie parkowych systemów wodnych.

VIII. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

1. Z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Wójt Gminy Chrzypsko Wielkie sporządzi co 2 lata sprawozdanie , które zostanie przedstawione Radzie Gminy Chrzypsko Wielkie .
2. Określenie terminów realizacji poszczególnych kierunków działań :
  - VII pkt 1 - koniec 2009 r.;
  - VII pkt 2 - I półrocze 2009 r.;
  - VII pkt 3 - po uzgodnieniu ze Starostą Międzychodzkiem;

- VII pkt 4 - na bieżąco;
- VII pkt 5a - I półrocze 2009 r.;
- VII pkt 5b - koniec 2009 r.;
- VII pkt 7ab - koniec 2009 r.;
- VII pkt 7c - na bieżąco.;
- VII pkt 8 - na bieżąco;
- VII pkt 10 - na bieżąco.

IX. Postanowienia końcowe

1. Rada Gminy Chrzypsko Wielkie , corocznie w uchwale budżetowej określi wysokość środków przeznaczonych na :
  - sporządzenie ewidencji , inwentaryzacji , oznakowania obiektów zabytkowych ;
  - edukację;
  - promocję zabytków;
  - dotację na prace konserwatorskie , restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.
2. Za realizację niniejszego „Programu” oraz prowadzenie działań koordynujących związanych z realizacją programu odpowiedzialny jest Wójt Gminy Chrzypsko Wielkie
3. W roku 2010 rozpoczęte zostaną przygotowania do opracowania i przyjęcia w roku 2011 Gminnego Programu Opieki nad zabytkami na lata 2012-2015.

Przy opracowaniu programu wykorzystano „**Raport o stanie zabytków w Gminie Chrzypsko Wielkie**” opracowany przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu

Przewodniczący Rady Gminy

mgr inż. Tomasz Jurgowiak

SPORZĄDZIŁ :
Krzysztof Bartkowiak
Podinsp. ds. Budownictwa i Planowania Przestrzennego
Urząd Gminy w Chrzypsku Wielkim